

*До спеціалізованої вченої ради Д 11.737.02 у
Донецькому державному університеті
внутрішніх справ за адресою: вул. Велика
Перспективна, 1, м. Кропивницький,
Кіровоградська область, 25015*

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології Харківського національного університету внутрішніх справ Щербаковського Михайла Григоровича на дисертацію Мирошниченка Юрія Михайловича «Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність,

Ступінь актуальності обраної теми.

В умовах складних і тривалих реформ судових і правоохоронних органів, що здійснюються в Україні, тих кардинальних змін, які відбуваються в їхній діяльності у боротьбі зі злочинністю, значення криміналістичних досліджень і науково обґрунтованих рекомендацій невпинно зростає. Слід зазначити, що потреба у криміналістичних знаннях відчувається у всіх сферах соціальної, і насамперед юридичної, діяльності, якщо вона пов'язана з дослідженням ретроспективних подій, явищ, вчинків, з виявленням і оцінкою певних фактів, значущої для певних органів, установ, службових осіб інформації. Тому, що саме криміналістика пропонує такі засоби і методи, які спроможні вирішити вказані завдання. У зв'язку з цим спостерігається тенденція до розширення меж суспільної діяльності, яка відноситься до об'єкту криміналістики і тих специфічних наукових завдань, що відносяться до її предмета. Але вказані тенденції в наукових колах сприймаються неоднозначно і викликають серйозні дискусії, що впливають на саму сутність криміналістичної науки, на оцінку

інтеграційних і диференційних процесів, пов'язаних з її утворенням, формуванням і напрямів досліджень.

Результатом поступального розвитку науки криміналістики є розширення уявлень про можливість застосування її положень не тільки у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, але й під час судового розгляду кримінальних справ. Проте криміналістичному аспекту судового провадження присвячені поодинокі роботи науковців, у яких розглянуто переважно тактичні особливості проведення судових дій. Змістом судового провадження є складна, пізнавальна діяльність, яка поєднує функції учасників процесу та включає кримінально-процесуальну і криміналістичну складові. Тому, як і досудове провадження, судовий розгляд потребує криміналістичного забезпечення, що включає використання досягнень науки криміналістики у кримінальному провадженні.

Необхідно зазначити, що дотепер комплексні монографічні праці, в яких висвітлювалось криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальних справ, відсутні. Тому тему дисертації Ю.М. Мирошниченко слід вважати актуальною, оскільки вона віддзеркалює не тільки минулі проблеми і досягнення криміналістики, але й окреслює її сучасний стан, напрями і перспективи розвитку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Під час підготовки дисертації з метою виявлення закономірностей, що притаманні судовому провадженню дисертантом було використано комплексний, системний, ситуаційний підходи, загальні та спеціальні методи наукового й емпіричного пізнання, поєднання яких забезпечило об'єктивність, повноту та всебічність дослідження у всіх його розділах. Безперечно, заслуговує на увагу й використання дисертантом історичного, системного, логічних методів, що обумовлено специфікою даної дисертаційної роботи. Окрім того, пропоноване наукове дослідження ґрунтується також й на використанні таких відомих методів, як прогнозування, моделювання,

формально-юридичний, компаративний та деяких ін.

Результати дисертаційної праці засновані на належній емпіричній базі. Це, зокрема, рішення ЄСПЛ, Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, судові рішення, результати анкетування суддів та особистий 30-річний досвід роботи дисертанта на посаді судді першої інстанції.

Новизна і значення одержаних результатів.

Вивчення змісту дисертації, ознайомлення з основними публікаціями та авторефератом дає підстави для висновку, що поставлені завдання дослідження були вирішені, а його мета досягнута. Це знайшло відображення в основних положеннях, висновках і рекомендаціях роботи, які сформульовані автором особисто і характеризуються науковою новизною та є достатньо обґрунтованими (с. 32-36).. Варто відзначити найбільш важливі з них:

- сформульовано концептуальні положення щодо об'єкта, предмета, структури, функцій криміналістичного забезпечення судового провадження як окремої теорії науки криміналістики;

- визначено структура й коло закономірностей, що входять до предмета судової тактики та виражаються у різного роду стійких залежностях, перелік яких наведено в дисертації;

- описано закономірність забезпечення ефективності кримінального судочинства, як ланцюга залежностей, ключовою ланкою якого є криміналістично значуща інформація;

- запропоновано концептуальну технологію судового дослідження;

- вироблено узагальнені правила судового допиту; сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо правил судового допиту слідчого та інших співробітників правоохоронного органу, що мали стосунок до проведення досудового розслідування;

- обґрунтовано надання право суду на призначення експертизи незалежно від наявності клопотання сторін;

– окреслено структуру, об'єкт, предмет, завдання, принципи, джерела, загальні положення методики судового провадження та її місце в системі криміналістики;

– охарактеризовано базову модель судової методики, принципово нові підходи до побудови окремих методик судового розгляду кримінальних справ та створення їх класифікаційних систем, описано ситуаційно-етапну модель загального провадження в суді першій інстанції;

– підготовлено низку пропозицій щодо удосконалення процесуального законодавства, науково-методичного та дидактичного забезпечення судового провадження.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Найбільш важливі у науковому плані теоретичні та практичні висновки проведеного дисертаційного дослідження відображено у 77 наукових працях, серед яких: 3 індивідуальні монографії; 1 розділ колективної монографії; 45 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України; 3 статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; 3 статті у наукових періодичних виданнях інших держав; тези 20 доповідей на науково-практичних заходах; науково-практичний посібник.

Теоретичні положення дисертаційного дослідження викладено у логічній послідовності. Структурна побудова рецензованої роботи не викликає сумнівів і охоплює послідовний виклад матеріалу щодо криміналістичного забезпечення судового провадження.

За своєю структурою дисертаційне дослідження складається із вступу, чотирьох розділів, що об'єднують двадцять підрозділів, загального висновку, списку використаних джерел (417 найменувань) та чотирьох додатків (на 50 сторінках). Обсяг дисертації відповідає встановленим вимогам. При цьому загальний обсяг дисертаційної роботи складає – 493 сторінки; обсяг основного тексту – 395 сторінок.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні підвалини вчення про

криміналістичне забезпечення судового провадження», який складається з п'яти підрозділів, аналізується розвиток наукових поглядів щодо використання судом здобутків криміналістичної науки, визначаються філософські основи вчення про криміналістичне забезпечення судового провадження, розглядається роль суду в кримінальному процесі, формулюються вихідні положення теорії криміналістичного забезпечення судового провадження, пропонується концепція розвитку системи криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ.

Автором розглянутий генезис становлення криміналістичних знань щодо судового розгляду кримінальних справ (с. 41-43). Серед основоположних понять, на підставі яких в роботі розроблена теоретична концепція криміналістичного забезпечення судового провадження особлива увага приділено поняттю істини (с. 48-49). Доводиться, що суд має право з власної ініціативи отримувати та досліджувати докази, необхідні для перевірки версій сторін, якщо інші суб'єкти доказування не проявлять належної активності (с. 66-67). Сформульовано низку аргументів, що обґрунтовують необхідність розробки криміналістичного забезпечення судового провадження як окремої криміналістичної теорії (с. 76). Запропоновано концепцію та зміст криміналістичного забезпечення судового провадження (с. 83).

У другому розділі «Концептуальні засади тактики судового провадження» містить п'ять підрозділів, у яких розкривається зміст поняття судової тактики, досліджується вплив загальних умов судового розгляду на тактику суду в кримінальному провадженні, розглядається роль ситуаційного підходу для розв'язання проблем криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ, висвітлюються теоретичні та прикладні аспекти організації судового провадження, пропонується інноваційна технологія судового дослідження.

Автор піддає ретельному системному та функціональному аналізу поняття криміналістичної тактики в цілому (с. 91-92), в якій пропонується виокремити два основні компоненти: 1) тактику кримінального переслідування (слідча

тактика і тактика процесуального керівництва прокурора досудовим розслідуванням); 2) тактику судового провадження (тактику суду). В роботі аргументовано доводиться неможливість одночасного існування в межах криміналістики складових, що мають різні цілі – криміналістики обвинувачення та криміналістики захисту (с. 93-94); обґрунтовано доповнення криміналістики тактикою суду що відображає закономірний процес розвитку науки, наводяться суттєві ознаки судової тактики, визначає її об'єкт, предмет, структура (загальна та спеціальна частини) (с. 103-105). Дисертантом звертається увага на вплив процесуальних особливостей доказування в суді на специфіку тактичних прийомів і методів судового дослідження, а виявлені залежності (закономірності) обумовлюють створення засобів криміналістичного забезпечення судового провадження (с. 108). На підставі сучасної філософської парадигми розкривається об'єктивно-суб'єктивна сутність криміналістичних ситуацій (с. 119-120). Обговорюється планування як метод організації кримінального провадження (с. 135), рекомендується законодавчо доповнити вимоги до змісту обвинувального акту та подання до суду акт захисту (с. 154-155), визначається поняття технології судового провадження як базової методики судового провадження (с. 158).

У *третьому розділі* «Основи тактики судових дій», який складається з п'яти підрозділів, досліджено систему процесуальних дій суду. Розглядаються основи тактики їх проведення, досліджуються види, методи та технологія судового допиту, поняття, форми й тактика використання судом спеціальних знань.

Автор правильно акцентується на тому, що криміналістичне забезпечення спрямовано на підвищення ефективності пізнавальної діяльності суду з аналізу зібраних фактів, оцінки доказів, встановлення істини під час розгляду кримінальних справ (с. 173). Особливо цікавими є викладені в дисертації положення щодо проведення допитів під час судового розгляду. На основі узагальнення досвіду вітчизняної і зарубіжної судової практики та наукових публікацій пропонуються адаптовані до вимог українського законодавства

правила та прийоми прямого, перехресного, шахового судового допиту (с. 192-208). Сформульовані особливості проведення допитів обвинуваченого, потерпілого, свідків, слідчого, обізнаного свідка, експерта (с. 210-230).

Досліджено проблемні питання щодо судових ситуацій призначення експертиз (с. 250-251), етапів проведення судової експертизи в суді (с. 253-288), правомірність застосування до обвинуваченого методів фізичного примусу в разі відмови добровільно надати біологічні зразки для експертного дослідження та наведено критерії допустимості такого примусу (с. 267-269), оцінки висновку експерта (с. 274-279). Для підкреслення ролі суду як суб'єкта встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі пропонується доповнити ст. 332 КПК України нормою, згідно з якою суд має право на призначення експертизи незалежно від наявності клопотання сторін.

У *четвертому розділі* «Формування теоретичних основ судової методики», що складається з п'яти підрозділів, досліджуються загальні положення судової методики, засади побудови методичних комплексів криміналістичного забезпечення судового провадження, розглядаються проблеми створення базової моделі методики судового розгляду кримінальних справ, описується ситуаційно-етапна модель загального провадження в суді першій інстанції.

Значна увага приділена проблемним питанням формування методики судового провадження (структура, об'єкт, предмет, завдання, принципи, джерела, місце в системі криміналістики, основні категорії), які є досить дискусійними. Судова методика розглядається дисертантом як система теоретичних положень, що відбивають закономірності організації судового розгляду кримінальних справ окремих категорій, і розроблених на їх основі науково обґрунтованих і практично апробованих рекомендацій щодо раціональної діяльності судді згідно з наявною ситуацією (с. 296-297).

В судовій методиці пропонується виокремлювати базову судову методику і розроблювані на її основі методики судових проваджень окремих категорій кримінальних справ за процесуальним принципом (загальні, особливі,

спеціальні, спрощені) (с. 321). У зв'язку з цим визначається наступна структура базової моделі судово-методичного комплексу: а) характеристика судового провадження (мети, завдань, напрямів судового дослідження); б) типові судові ситуації певних етапів судового провадження; в) типові системи (алгоритми) процесуальних дій і засобів впливу на судові ситуації з метою реалізації обумовлених ними тактичних завдань (с. 315). Розроблена ситуаційно-етапна модель загального провадження в суді першої інстанції.

Наведені в дисертації положення в значній своїй частині мають новаторський характер, заслуговують на підтримку, а деякі з них є дискусійними. Викладена у дисертації концепція криміналістичного забезпечення судового розгляду, опубліковані у наукових статтях положення, містять у собі обґрунтування сформульованих пропозицій щодо удосконалення правового, науково-методичного та дидактичного забезпечення судового провадження. Зокрема, дисертантом запропоновані достатньо обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення редакції низки статей КПК України, які стосуються процедури і змісту судового провадження (статті 290, 291, 293, 332 КПК України та ін.). Все це дає підстави оцінити результати дисертаційного дослідження такими, що мають суттєвий ступінь новизни, достатньо аргументовані і мають істотне значення для розвитку наук кримінального процесу та криміналістики, удосконалення судової практики.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України щодо публікацій, які розкривають основний зміст дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук і надають авторові право публічного захисту дисертації. Проведений аналіз рукопису та автореферату дисертації дає підстави для висновку про викладення в них ідентичних положень дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Дисертаційна робота Мирошніченка Юрія Михайловича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею. Вивчення

дисертаційного дослідження, наукових публікацій не виявило фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Все вищезазначене дозволяє позитивно оцінити розглядувану дисертаційну працю, встановити самостійність її виконання, визначити відповідний теоретико-методологічний рівень, наявність наукової новизни. Позитивно оцінюючи подане до розгляду дисертаційне дослідження Ю. М. Мирошниченка, необхідно також звернути увагу й на наявність у ньому спірних та дискусійних положень, а також висловити окремі зауваження.

1. Автор є прибічником концепції встановлення матеріальної істини в кримінальному процесі, проте викликає заперечення подвійна позиція щодо кінцевої мети кримінального провадження. Стверджується, що з боку «адекватного відтворення значущих для кримінального провадження обставин встановлена таким чином істина буде абсолютною, але з погляду невичерпності досліджуваного явища – відносною» (с. 53). Тобто з точки зору автора обставини, що входять до предмету доказування, відповідають об'єктивній істині, інші – відносної. Зазначимо, що замість формулювання цілі кримінального провадження у встановлені істини законодавець у ст. 17 КПК України вказує, що сторона обвинувачення має довести винуватість особи «поза розумним сумнівом». Про це пише й сам автор на с. 142 стосовно перевірки версії обвинувачення. Тому під час захисту цікаво почути додаткові аргументи здобувача щодо цілі кримінального провадження.

2. Автор розглядаючи об'єктивно-суб'єктивну сутність криміналістичних ситуацій включає оцінку судової ситуації до змісту цього поняття. Дана позиція в роботі обґрунтовується постнекласичною раціональністю, в межах парадигми якої «об'єкт і суб'єкт не протистоять одне одному, а передбачають, доповнюють і додатково розкривають одне одного» (с. 118-119). На нашу думку по відношенню до оцінки криміналістичних ситуацій в роботі змішуються два види діяльності. Під час науковій діяльності з аналізу судової практики дослідником виокремлюються типові судові ситуації, визначається

сукупність об'єктивних й суб'єктивних умов і обставин, що притаманні судовому провадженню, викликають ті чи інші взаємини учасників. Узагальнення практики дає можливість класифікувати ситуації за різними підставами та запропонувати алгоритми розв'язання завдань, які стоять перед суддею. Інше становище виникає під час практичного використання розроблених абстрактних ситуацій. Суддя, як суб'єкт їх застосування, діагностує конкретну ситуацію, що виникла в процесі судового провадження, оцінює, зіставляє її з теоретично запропонованою класифікацією, вибирає найбільш близьку за умовами і обстановкою та виходячи з відповідних методичних рекомендацій й реальних обставин кримінального провадження коригує свою діяльність. Таким чином, оцінка конкретних судових ситуацій здійснюється не під час теоретичного узагальнення, а на етапі їх практичного використання.

3. Автор виокремлює три загальні підстави розподілу судових ситуацій (с. 121-123). Стверджується про неможливість вибору універсального критерію диференціації, який би дозволив усе різноманіття ситуацій судового провадження привести до єдиної науково обґрунтованої класифікації (с. 133). Однак мета класифікацій полягає саме в тому, що за допомогою різних критеріїв (підстав) розглянути об'єкт класифікування, систематизувати знання про нього. Зазначимо, що в роботі неявно такі ситуації розглянуто для допиту дружніх або ворожих свідків, зміни допитуваним показань, наданих на досудовому слідстві (підрозділ 3.3), ситуацій етапів судового провадження щодо яких пропонуються певні рекомендації. Тому, на наш погляд, було б доцільно навести більш розгалужену наглядну класифікацію судових ситуацій за різними підставами.

4. Викликає питання не чітка позиція автора щодо поняття технології судового провадження. Технологія тлумачиться як частина тактики, основа створення базової методики судового провадження (с. 158), спосіб візуальної презентації доказів (с. 161-163). Вважаємо, що криміналістична технологія – це комплекс взаємопов'язаних процесуальних, тактичних, організаційних, техніко-

криміналістичних дій й прийомів, спрямований на розв'язання завдань ситуацій кримінального провадження. В такому визначенні технологія неявно співпадає із запропонованим в дисертації алгоритмами судового провадження (с.с. 297, 304).

5. В структуру тактики судової дії включений результат, як «усвідомлений та певним чином відображений судом підсумок її проведення» (с.с. 177-178, 187). Вважаємо таку складову зайвою, оскільки реальний результат можна тільки прогнозувати, він співпадає з бажаною метою судової дії, а може відрізнятись. З урахуванням складності, багатогранністю розв'язуваних розумових завдань, використанням різних прийомів впливу на учасників, переробкою різноманітної інформації, осмислення, аналіз отриманих результатів судової дії має проводитися після її завершення. Слід розрізняти тактичні особливості проведення судових дій як науково-розроблені рекомендації та оцінку досягнутих результатів безпосередньої їх реалізації. Тому в тактику судової дії як наукову категорію недоречно включати результат її проведення, що характеризує завершальний етап практичного проведення судової дії.

6. В дисертації спеціальні знання визначаються як система «відомостей, отриманих обізнаною особою в результаті навчання, теоретичної чи практичної діяльності у різних галузях науки, техніки, творчості, ремесел, промислів тощо, які використовуються у передбачених законом формах з метою сприяння правосуддю» (с. 243). В даному формулюванні передбачені тільки процесуальні форми використання спеціальних знань, хоча під час розслідування залучаються фахівці й у непроцесуальній формі про що йдеться в роботі на прикладі залучення фахівців-правознавців для надання консультацій з проблемних питань права й у інших випадках залучення спеціаліста для оцінки обґрунтованості висновку експерта.

7. Процесуальними формами використання спеціальних знань у судовому провадженні визначено проведення судових експертиз і надання технічної, офіційної консультативно-довідкової та іншої допомоги особам, які ведуть кримінальне провадження (с. 244). Однак як спеціаліст (ст. 71 КПК України)

так й експерт (ст. 243 КПК України) можуть бути залучені стороною захисту, яка не відноситься до вказаних правомочних осіб.

8. Дисертант висловлює тезу щодо відсутності перешкод для повної оцінки наукової обґрунтованості проведеного експертного дослідження тому, що «сучасні інформаційні технології дають можливість практично необмеженого доступу до наукових, науково-популярних, довідкових джерел будь-яких знань, які здатен опанувати кваліфікований юрист в обсязі мінімально необхідному для критичного дослідження висновку експерта з питань, що виникають у сфері кримінального судочинства» (с. 277). Вважаємо, що окремі, уривчасті дані щодо експертного дослідження неспроможні замінити повноцінні знання, а лише створять оманливе враження можливості оцінки висновку експерта. Тому, як і зазначає автор, для оцінки правильності застосованої експертом методики дослідження й наданих висновків слід залучати незаінтересованого спеціаліста.

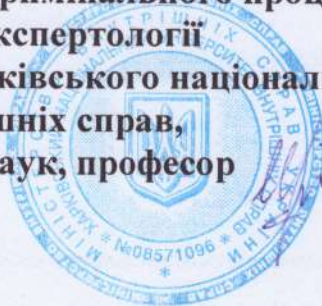
9. В роботі наголошується, що «перевірку компетентності судового експерта, наявності у нього необхідних знань чи досвіду у відповідній сфері діяльності та надійності використаних ним методик здебільшого можна вважати формальним аспектом оцінки наукової обґрунтованості його висновку» (с. 279). В судовій експертології розрізняють поняття компетенції та компетентності експерта. Компетенція характеризує обов'язкові вимоги до всіх експертів: рівень освіти, наявність свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта та ін. Компетенція може бути перевірена до початку проведення експертизи. Компетентність характеризує особисту здатність конкретного експерта з проведення дослідження та вирішення поставленого завдання. Ця якість експерта встановлюється тільки після оцінки проведеної експертизи.

Сформульовані зауваження, у своїй більшості, мають окремий, дискусійний характер і тому вони суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої праці.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація «Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи» є завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального процесу та криміналістики, відповідає вимогам пунктів 7, 8, 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024), а її автор, Мирошніченко Юрій Михайлович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**Завідувач кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Михайло ЩЕРБАКОВСЬКИЙ

24 липня 2024 р.

Донецький державний університет внутрішніх справ	
Вх. №	_____
« 16 »	07 20 24 р.